

УДК 050(=163.41)(497.15)“1878/1941“
930.85(497.15)“1878/1941“
Оригинални научни рад

Поглед на српску периодику у БиХ до 1941. године

Улога српске периодике у културном, просвјетном и духовном животу Босне и Херцеговине до 1941.

Војислав Максимовић
Филозофски факултет, Пале
Република Српска
Босна и Херцеговина
filozof@paleol.net

Сажетак

Српска периодика у БиХ није до сада посебно и cjеловито изучавана, па је само узгредно и повремено помињана у вези са књижевним радом у тој средини. Библиографски је само селективно и пописивана. Поред осталог, то су били разлози да се, у облику овог огледа, представи најзначајнији српски листови и часописи који су излазили у Сарајеву (*Просвјета*, *Босанска вила*, *Дабробосански источник*, *Српска ријеч*, *Преглед*, календари *Нови Требевић*, *Просвјета* и други), у Мостару (*Зора*, *Српски вјесник*, *Народ*), у Бањој Луци (*Отаџбина*, *Развитак*) и још неким мјестима. Наслов овог огледа „Поглед на српску периодику у БиХ до 1941. године“ одређује његово сведено синтетизовано представљање, као могућу основу за писање шире расправе.

Кључне ријечи:

српски листови и часописи, српска периодика у БиХ, културна историја БиХ.

Почеци српске периодике у БиХ везани су за прву деценију аустроугарске окупације тих покрајина, а на основу одлука Берлинског конгреса у јуну 1878. године. Нови окупатор је одмах покренуо своје званичне *Босанско-херцеговачке новине* чији се први број појавио већ првог септембра 1878. године. Њих су уређивали новинари који нису потицали из БиХ. Јачањем српске националне свијести, а и јављањем потреба за новим, савременим облицима српског културног, просвјетног и духовног рада, тражили су и покретање јавних гласила, а посебно дневне и седмичне штампе. Дуго су домаће српске иницијативе у томе правцу наилазиле на отпор окупаторске власти, почев од Земаљске владе у Сарајеву, до Царског двора у Бечу. Преовладали су званични државни листови, од којих је најчитанији био *Сарајевски лист* који је излазио од 3. августа 1881. до краја окупаторског периода 1918. године, а био је и стварни продуцент *Босанско-херцеговачких новина*.

Све оно што је у разним приликама писано о укупној периодици у Босни и Херцеговини од 1878. до 1918. године и од 1918. до 1941. године тражи већ сада допуне, измјене, па и корекције и исправљање грешака у посматрању и њеном вредновању. Посебно наше незадовољство изазива представљање српске периодике у БиХ у томе периоду. То је и оправдање да се научно вреднује

њен укупан допринос, а посебно онај који се односи на њену улогу у културном, просвјетном и духовном животу српског народа.

Основни подаци о српским листовима и часописима у Босни и Херцеговини могу се наћи у *Библиографији штампе Босне и Херцеговине 1850–1941* коју је саставио Ђорђе Пејановић¹ (1878–1962), веома значајан библиотекар, библиограф и истраживач српске културе у Босни и Херцеговини.

Занимљиву појаву у српској периодици у БиХ означио је и забавно-поучни лист *Требевић* који је у Сарајеву уређивао Павле Јовановић (Земун, 9. 2. 1849–Загреб, 22. 2. 1897). Након завршетка филозофије у Цириху, био је професор биологије у Земуну, Петрињи и у Реалној гимназији у Сарајеву. Његов лист *Требевић* излазио је од 19. децембра 1881. до 15. јануара 1882. године. Иако у кратком излагању, овај лист је имао претежно забавно-књижевну садржину, а даље његово излагање спријечила је окупациона власт. Павле Јовановић је морао да да отказ на државну службу, напустио је Сарајево и преселио се у Загреб. Ту се бавио активно политиком, па је, поред осталог, трећег октобра 1884. године покренуо

¹ Ђорђе Пејановић, *Библиографија штампе Босне и Херцеговине 1850–1941* (Сарајево: „Veselin Masleša“, 1961), 222.

врло значајан лист *Србобран* који је доста допринио српском буђењу у Хрватској и његовој борби за национална права. *Србобран*, од 1902. године *Нови Србобран* излазио је све до рата 1914. године.

Према писању Мирјане Богавац, Јовановић је у септембру 1881. године покренуо компликовану процедуру око добијања концесије за издавање листа препоручујући се потпуним одсуством сваког политичког интересовања и ангажовања. Обећање да у дневном листу неће бити дневне политике и списак оних који ће му у уређивању помагати и писати прилоге дјеловали су тако да је већ 30. септембра добио концесију. Послови око припрема, обезбјеђивања средстава и сарадње, завршени су објављивањем „Позива на претплату“, у званичном *Сарајевском листу*, а у коме је Јовановић изнио амбициозан и широк, а доста нејасан програм. У обраћању „Поштованим читаоцима“ у првом броју био је једнако непрецизан: „Сваког мислећег и поштеног брата, који је вичан перу да бљежи и пише што очима види и умом знаде, молимо да нас потпомогне својом сурадњом“.

„Први број *Требевића* изашао је 8. јануара 1882. године, а други, када је сасвим неочекивано, без најаве и објашњења, био и посљедњи, 1. фебруара. Јовановић је лист замислио као петнаестодневни, тако је било и концесијом одобрено, па податак да је већ са другим бројем каснио свједочи да је одмах наишао на тешкоће. Неприлике су биле уобичајене и редале су се уобичајеним поретком – најприје су преовладале финансијске, а упоредо или одмах за њима стизале су и политичке. Од фебруара до љета 1882. године, када се и иначе, по угушивању херцеговачког устанка, приступило „чишћењу“ чиновничког и просвјетног сталеза, професор Јовановић, као и још неколико његових колега, међу првима и директор Иван Зах, доживјели су полицијске доставе и праћења, били су предмет обимне кореспонденције у којој су оптуживани не само због сарадње у новинама ван Босне и Херцеговине, већ и због посјеђивања енглеског конзула, дакле приписивана им је међународна шпијунажа. Уклоњени су из службе прије почетка школске године и практично протјерани.“²

У та два броја *Требевића* није било поезије, чак ни народне; донесена је једна народна приповијетка, неколико забиљежених народних здравица, двије недовршене приповијетке, тзв. „Слике из живота“, од којих је једну, како је касније утврђено, јер није потписана, написао тада познати учитељ Петар Мирковић (1855–1935). Било је и стручно писаних прилога о привреди, као и неколико вијести о књижама.

„Поучни дио овог гласила није бољи од забавног: никако се не би могло рећи да је прављен и по неком најшире смишљеном програму. Два броја *Требевића* отуда и

нису прилог литератури већ културној историји. Најзначајније у појави овога листа јесте сам напор на кретању и постепеном заузимању простора независне штампе. *Требевић* је прво, сасвим краткотрајно, али са ознаком независности гласило које до појаве закона о штампи дијели читавих двадесет и пет година“.³

Сваки истраживач периодичних српских публикација у БиХ наилази на низ практичних проблема у проналажењу свих њихових примјерака, али и доживљава дилеме у одређивању њихових битних програмских концепција, а посебно идејне и политичке позадине у њима. Када су у питању листови који су декларативно били српски, а заправо прикривени или отворени експоненти аустроугарског режима у Босни и Херцеговини, онда нам најприје у сјећање долази недјељник *Просвјеша*, покренут првог априла 1885. године у Сарајеву. Као „лист за јавне интересе, народну привреду и забаву“, како је стајало у његовом поднаслову, штампан је ћирилицом и намијењен првенствено српским читаоцима. Његов издавач и главни уредник био је Јован Видић (Нови Сад, 1885 – Пожаревац, 1901). Послије завршетка карловачке гимназије 1874. године завршио је Филозофски факултет у Будимпешти. Био је сарадник листа *Засјава* Светозара Милетића. Краће вријеме радио је у Бањој Луци, а онда је 1883. године дошао у Сарајево за наставника српске основне школе, када је дошао у сукоб са Српском православном општином у Сарајеву. Од Земаљске владе у Сарајеву добио је дозволу за покретање листа *Просвјеша*.

Иако се Јован Видић декларисао као српски заступник, ипак се у томе листу убрзо показао његов прави и прикривени циљ, а нарочито у нечасним напади на дабробосанског митрополита Саву Косановића (1893–1903), који је 1885. године – под директним утицајем аустроугарских окупационих власти, поднио оставку на митрополитски положај. Видић је у Сарајеву прозиван као режимски човјек, па је тако прихватао и његов лист *Просвјеша*. Изгубивши читаоце, а и режимску подршку, лист је престао да излази 26. јуна 1888. године. Видић се из Сарајева преселио у Будимпешту и прихватио се уређивања такође режимског листа *Српски дневник*. Ни ту није дуго остао. Био је то човјек који је своје политичке ставове радикално мијењао – од присталице националног покрета Светозара Милетића, до послушника озлоглашеног Бењамина Калаја. Био је и социјалиста и аустрофил, да би завршио као смирени припадник свога српског народа. Године 1893. прешао је у Србију, па је био професор њемачког и латинског језика у неколико градова.

Без обзира на политичку одређеност, па и на неприхватљиво додворавање, које је испољавао према окупаторским властима у Босни и Херцеговини, Јован Видић је приредио лист који значи данас хроничарску

² Маријана Богавац, *Требевић 1882*, Библиографија књижевних прилога у листовима и часописима Босне и Херцеговине 1850-1918(Сарајево: Институт за књижевност, 1991), 285.

³ Исто.

ознаку једног времена. Прихватимо га управо тако да нам, уз документарност, буде и примјер листа са којим касније српске периодичне публикације у БиХ немају подударност у представљању овога времена.

У перфидној антисрпској политици окупаторске власти у БиХ, чији је главни креатор био аустроугарски министар финансија Бењамин Калај (1839–1903), присутна су и стална настојања да се неки листови прикажују као наводне српске усмјерености. У ствари, они су били прикривена или јавна режимска гласила. Послије Видићеве *Просвјеште*, данас анонимни Дубровчанин Антоније А. Стражичић је покренуо 1. 9. 1890. године *Најпредак* („Лист за политику, привреду и забаву“) који је излазио до 1892. године. У оштрој полемици са њим, Никола Т. Кашиковић је потпуно раскринкао Стражичића, па му је остала издајничка етикета. Он се касније, па и у нашем времену, спомиње само као уредник листа *Најпредак*, а занемарује се његова садржина. Његов издавач је био странац, штампар Едуард Спиндлер. Објављиван је ћирилицом, а излазио је једном седмично. Занимљиво је да томе листу није пуну пажњу посветио ни марљиви Ђорђе Пејановић у својој *Библиографији шtamпе Босне и Херцеговине 1850–1941*. Навео је његове рубрике и додао напомену: „Бранио владину политику према српском вјерном аутономном покрету“.⁴

Почетак овога нашег представљања могао је да буде синтетизован преглед на ону српску периодику у Босни и Херцеговини прије 1900. године, у којој се нарочито истичу часописи *Босанска вила* (1850–1914) у Сарајеву и *Зора* (1896–1901) у Мостару. Већ су урађене селективне библиографије ових часописа и студије о њима. *Зора* је угашена на самом почетку XX вијека, а *Босанска вила* је забрањена средином 1914. године од аустроугарске окупаторске власти. *Босанска вила* није наставила излажење послје ослобођења 1918. године, иако је њен главни уредник и власник Никола Т. Кашиковић (1861–1927) узалудно покушавао да је обнови у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца.

Ова два врло значајна српска часописа имала су незабораван значај у нашем укупном националном, културном и књижевном животу. У њима су сарађивали и многи српски врло значајни књижевници, а неки су били и у њиховим редакцијама (А. Шантић, С. Ђоровић, Ј. Дучић, П. Кочић, Д. Митриновић). Посебан допринос дали су ови часописи у утемељењу националне свијести и јачању православног осјећања. *Босанска вила* је дала немјерљив допринос у биљежењу српских народних умотворина, у коме се афирмисао велики број Вукових сљедбеника и настављача. Особену документарну ваљаност имају данас хроничарски прилози у овим часописима, а и у другим периодичним публикацијама, нарочито у дневним листовима.

Врло особену, али и значајну духовну, културну и националну улогу имао је часопис *Дабробосански источник* (односно *Босанскохерцеговачки источник* и *Источник*). Покренут је у јуну 1887. године, као мјесечни часопис, чији је власник и издавач била АЕМ Конзисторија у Сарајеву. Први уредници били су Ђорђе Петровић и Никола Г. Лалић. У току континуираног излажења овај часопис је мијењао свој наслов, али не и своју основну концепцију – духовно гласило за црквено-просвјетне потребе српско-православног свештенства, како је неко вријеме гласио и његов поднаслов. Из урађене библиографије његових текстова⁵, види се да то није био црквени часопис у ужем смислу, већ периодично гласило знатно богатије садржине. Он је доносио теолошке и филозофске текстове, па и литерарне прилоге, као и чланке из културе и просвјете. За упознавање тадашњег црквеног живота и конкретне улоге домаћих свештеника врло су сада интересантни хроничарски написи, биљешке и некролози (или читуље).

Ова три прва српска часописа су својим покретањем при крају XIX вијека означила прави искорак српске периодике у Босни и Херцеговини, па им у нашем интерпретирању треба дати челно мјесто. Они су, сваки на свој начин, помагали настојањима нове наше интелигенције да Срби у БиХ добију црквену, просвјетну и школску аутономију. Она ће, након десетогодишње праве политичке борбе, бити и остварена 1905. године. Од тада је нагло расла српска периодика у БиХ, а нарочито дневни листови, а почеће да се објављују и научни часописи (на примјер, *Прејлед* у Сарајеву, 1910. године).

Покретање српских листова и часописа у БиХ својевремено је било уско везано за десетогодишњу борбу Срба да под аустроугарском окупацијом извојују своју црквено-школску аутономију. Она је успјешно окончана 1905. године. У жеку те борбе, окупаторске власти су, након дужег одуговлачења, дозволиле сердару Мијату Радовићу и његовом сину Владимиру Радовићу да 1. октобра 1897. године у Мостару покрену лист *Српски вјесник*. Био је то својеврсни политички српски успјех, јер је лист носио у наслову српско име, а његов главни уредник Владимир М. Радовић (1863–1899) је био један од челника аутономне борбе. Када је он прерано умро, о овоме листу су бринули његов отац Мијат и брат Душан Радовић. *Српски вјесник* је престао да излази 1904. године.

Од 1905. до 1914. године нарочито су се истицали информативно-политички листови *Народ* (Мостар – Сарајево), *Српска ријеч* (Сарајево) и *Ошацина* (Бања Лука – Сарајево). Краткотрајно је 1910. године излазио часопис *Развишањак* у Бањој Луци, чији је покретач и уредник

⁵ Здравка Радуловић, *Библиографија часописа Дабробосански источник (1887–1911)*, (Београд: Православни богословски факултет, Институт за теолошка истраживања, 2010), 300.

⁴ Ђорђе Пејановић: Наведено дјело, стр. 32.

био Петар Кочић. Научно-културни профил имао је часопис *Прећлед*, који је покренут у Сарајеву 1. фебруара 1910. и излазио је до 1. априла 1913. године. Литерарни садржај имала је *Српска омладина* (која је излазила у Сарајеву 1. септембра 1912 – 1. јуна 1913. године), који је уређивао Ђорђе Пејановић. Незаобилазан је и кратко-трајни *Српски свјешћеник* у Сарајеву (1. 1. 1912. до 4. 4. 1914). Дуже је излазио и оставио траг педагошко-књижевни лист *Српска школа* у Сарајеву (од 1907. до 1912. године), као орган Српског учитељског удружења у Босни и Херцеговини.

Посебан смијер српској периодици у БиХ давали су тада доста популарни календари, који су имали садржину намијењену претежно сеоској популацији. У њиховом приређивању примјењивани су они поступци које је већ имала српска календарска књижевност утемељена у XVIII вијеку и била затим значајан облик просвјетивања народа различитих социјалних слојева. Приређивачима српских календара у БиХ најпогоднији примјер био је календар *Даница* који је од 1826. до 1829. и 1834. године приредио Вук Стефановић Караџић. Они су могли да се угледају и на обиље српских календара штампаних у Војводини (у Новом Саду, Кикинди и Панчеву) којима су окупационе власти дозвољавале и растурање у БиХ.

Ако ове календаре упоредимо са онима који су приређивани у БиХ (заправо у Сарајеву), онда су садржајне разлике лако уочљиве. Оне су потицале од посебних потреба у БиХ, а и још више од погледа и намјера њихових приређивача, чије је стваралаштво обиљежавано и изразито усмјерено на национално освјештавање и национални рад. Тако су се посебно истакли: Светозар Ђоровић, Ђорђе А. Чокорило, Владимир Ђоровић, Ристо Радуловић, и Перо Слијепчевић, као приређивачи српских календара и алманаха до 1918. године. Као резултат њиховог труда, појавили су се календари: *Требевић* (Сарајево, 1891) *Нови Требевић* (Сарајево, 1892. и 1893) *Неретњанин* (Мостар, 1894. и 1895), *Просвјешћа* *Српски народни календар* (Сарајево, 1905, 1906, 1910, 1911, 1912, 1913, и 1914) и *Просвјешћа алманах за годину 1918.* (Женева, 1918)

Овај поглед на српску периодику у БиХ до 1914. године треба продужити представљањем улоге и значаја листа *Просвјешћа*, покренутог 1. јануара 1907. године у Сарајеву. Власник му је било Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета“. Први одговорни уредник био је Шћепан Грђић, али га је већ у првој години замјенио његов брат Васиљ Грђић. Посљедњи уредник 1914. године био је Ђорђе Пејановић. Већ почетком Првог свјетског рата, окупаторска власт је забранила не само све српске листове и часописе већ и употребу српског писма ћирилице. Више новинара, писаца и научника је ухапшено, те су упућени у казнионице и логоре (Ристо Радуловић, Васиљ Грђић, Владимир Ђоровић, Ђорђе Пејановић и други). Неки су погинули или умрли у

рату (Ристо Радуловић, Милош Видаковић, Јово Варагић), а и у емиграцији (Владимир Гађиновић и Драгутин Радуловић).

Убрзо након свог оснивања, 2. марта 1907. године у Сарајеву, Српско учитељско удружење за Босну и Херцеговину покренуло је 15. октобра 1907. године, свој орган *Српска школа*, са поднасловом „педагошко-књижевни лист“. Штампан је ћирилицом, а излазио је два пута мјесечно у току школске године. Први уредник био је Никола Ножинић, учитељ Српске више дјевојачке школе у Сарајеву. Каснији уредници били су учитељи Милош Попара и Ристо Шушљић. Са прекидом излазио је до краја 1912. године. Значај овога педагошког и књижевног гласила није озбиљније оцијењен, а штампана је његова селективна библиографија.

Врло особену и значајну фазу у српској периодици у БиХ означио је престанак четрдесетогодишње аустроугарске окупације и стварање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1918. године. Након уласка српске ослободилачке војске у Сарајево, 6. новембра 1918. године, у Сарајеву се појавио први број листа симболичног наслова *Српска зора*. Његов власник и уредник био је Ђорђе А. Чокорило, публициста, есејиста и преводилац, као и приређивач „Просвјетиног“ календара за 1910. годину.

Знатан број листова и часописа у БиХ у времену од 1918. до 1941. године имали су претежно југословенску политичку оријентацију, тако да се идејно не подударују у потпуности са оним периодичним публикацијама, који су задржали српско обиљежје. Такав је најприје био лист *Народно јединство*, који се појавио у Сарајеву 4. новембра 1918. године, као службени орган Народног вијећа за Босну и Херцеговину, па је излазио све до почетка рата 1941. године.

Најбољи примјер широких програмских циљева, усмјерених према новим токовима у европском књижевном и културном животу, представља *Прећлед* („часопис за политички и културни живот“), који се појавио првог јануара 1927. године, чији је главни уредник био др Јована Кршић (1898–1941). Он је окупио веома велики број југословенских сарадника (књижевника, публициста и културних радника), као и страних аутора. *Прећлед* је био само формални наставак истоименог часописа из 1910–1912. године, а излазио је у Сарајеву све до почетка рата 1941. године, у коме су усташе свирепе убиле др Јована Кршића.

Да би слика српске периодике у БиХ 1918. до 1941. године била боље назначена, треба у њој издвојити обнoвљени лист *Народ* у Сарајеву (од 29. 12. 1920. до 16. 8. 1927). Његов власник и уредник најприје је био др Никола Стојановић, историчар, политичар и публициста, а затим Радмило Грђић и Шћепан Грђић. Првог јануара 1919. године покренута је у Сарајеву нова *Српска ријеч*, као продужетак истоименог листа из 1905–1914, али као политички лист Радикалне странке за БиХ. Први уредник и директор листа био је новинар Стјепо

Кобасица, а онда Душан Васиљевић, Велимир Мандић и М. Шекбарјактаревеић. *Српска ријеч* је престала да излази 1925. године.

У времену до 1941. године у БиХ излазило је неколико српских часописа, од којих су посебну улогу имали *Просвјета* (Сарајево, 1919–1937) и *Гласник друштва Просвјета* (Сарајево, 1922–1941). Такође је објављено и 20 „Просвјетиних“ календара и алманаха, које су приредили: Перо Слијепчевић, Васа Стајић, Никола Видаковић, Војислав Гађиновић, Јово Вуковић, Марко Марковић, Мирко Максимовић, Ђорђе Пејановић и Никола Мачкић.

Ако изузмемо *Прејлед*, најзначајнији српски часопис у БиХ, у међуратном времену било је *Брајство* покренуто у јануару 1925. године у Сарајеву под уредништвом протојереја Мирка Максимовића (1890–1946), приповједача есејисте и преводиоца. Часопис је означен као „Лист за вјерско и народно просвјетивање“, али су у његовом садржају били и књижевни, филозофски и историјски прилози. Престао је да излази почетком рата 1941. године. Овом низу часописа се придружио *Нови Источник* који је настојао да баштини углед *Дабробосанског источнога* па је, као нови црквени орган, наставио духовну и просвјетну мисао међу православним вјерницима у Босни и Херцеговини. Иако није достигао углед свога претходника, и у релативно кратком излажењу био је запажен, а и цијењен у културној јавности. Ове квалификације се могу дати и бањалучком *Развишћу*, који је 1935. године продужио излажење истоименог часописа Петра Кочића (из 1910. године).

Разноврсна па и богата садржина српске периодике у БиХ сасвим природно усмјерава данашње истраживаче да је посматрају у њеном укупном доприносу. Ипак, практичне потребе и што сведеније посматрање траже да се та периодика овдје првенствено оцјени и да се посебно истакне њена важна улога у културном и духовном животу народа коме је била намијењана. Иако тој теми треба дати приоритет, неизбјежно је и давање и основних назнака и других карактеристика те српске периодике, а они су се тицали и њеног књижевног, научног, умјетничког и информативног доприноса.

У оквиру периода који је овдје назначен, треба успоставити редослијед у коме су се српски листови и часописи у БиХ појављивали, али они – у синтетизованом посматрању – не би требало да буду одвојено посматрани, већ у континуитету онога што су допринијели, како би се то показало у синтетизованом облику. У посматрању ове периодике, појединачно или у уској повезаности (књижевни или црквени листови, на примјер), неизоставно је учачавање удјела појединаца – покретача, оснивача, власника, уредника и сарадника листова и часописа. Према њиховом доприносу, они би требало да добију и одговарајући третман. Већ и на први поглед неке личности се посебно запажају, јер су остале и трајно значајне (Никола Кашиковић, Алекса Шантић, Светозар

Ђоровић, Јован Дучић, Перо Слијепчевић, Ђорђе Пејановић и други).

Данашње посматрање и представљање српске периодике у БиХ до 1941. године, требало би да се ослони и на поуздане научне методе. Оне ће уоквиривати брижљиву анализу научних прилога у периодици, врсте објављених прилога, идеолошке и политичке погледе њихових аутора и циљеве које су жељели да постигну објављивањем својих текстова. У неким анализама биће запажени и одједи тих текстова у широј јавности, полемике о њима, па забране државне окупационе власти. Значајне прилоге даће и архивска грађа, коју треба тражити у више градова БиХ, а и у неким градовима бивше Југославије. Према тим документима треба бити обазрив, иако су они неопходни.

Посебан опрез, па и праву критичност треба исказати према до сада објављеним текстовима о српској периодици, оних који нису ослобођени идеолошких полова из прошлих времена, а нарочито оних који су били присутни у вријеме комунистичке власти. Трбало би имати на уму да и неке објављене библиографије српских часописа из БиХ имају селективни карактер и да нису обухватиле све прилоге у њима, већ су се свеле најчешће на књижевност, историју, филозофију, теологију и неке умјетности.

Ово је само скроман али користан покушај да се успоставе нови погледи на цјелокупну српску периодику у БиХ до 1941. године, који подразумијевају стрпљиву анализу и њену афирмацију. Сва критичка запажања треба да буду разумна и добронамјерна и да имају на уму сложеност историјских, научних, социјалних и културно-просвјетних околности у којима су ти листови и часописи излазили. Трбало би стално имати на уму и њихове програмске профиле, назначене најприје у уводним ријечима у њиховим првим бројевима, а оствариване у каснијем излажењу. Иза њих су стајали одговорни уредници и редакције, као и институције чија су била гласила.

Литература

1. Боговац, Маријана. Требевић 1882, Библиографија књижевних прилога у листовима и часописима Босне и Херцеговине 1850–1918. Сарајево: Институт за књижевност, 1991.
2. Pejanović, Đorđe. Bibliografija štampe Bosne i Hercegovine 1850–1941. Sarajevo: „Veselin Masleša“, 1961.
3. Радуловић, Здравка. Библиографија часописа Дабробосански источник (1887–1911). Београд: Православни богословски факултет, Институт за теолошка истраживања, 2010.

One View of the Serbian Periodicals in Bosnia and Herzegovina until 1941

The Role of Serbian Periodicals in Cultural, Educational and Spiritual Life of Bosnia and Herzegovina until 1941

Summary

The Serbian periodicals in Bosnia and Herzegovina have not until now been studied in particular and comprehensively, but only incidentally and occasionally mentioned in connection with literary work in this environment. Their bibliographic listing has been done only selectively. Among the other things, those were the reasons for presenting, in form of this essay, the most important Serbian newspapers and magazines that were published in Sarajevo (*Prosvjeta*, *Bosanska vila*, *Dabrobosanski istočnik*, *Srpska riječ*, *Pregled*, calendars *Novi Trebević*, *Prosvjeta* and others), in Mostar (*Zora*, *Srpski vjesnik*, *Narod*), in Banja Luka (*Otađbina*, *Razvitak*) and some other places. This work is an attempt to form a new view of the entire Serbian periodicals in Bosnia and Herzegovina until 1941, which include their patient analysis and affirmation. All critical observations should be reasonable and well-intentioned, and bear in mind the complexity of historical, scientific, social, cultural and educational circumstances in which these newspapers and magazines were being published. The profiles of their programs, specified in the opening words of their first issues and accomplished during the course of subsequent publication, should be always kept in mind. Their editors and editorial boards, as well as the institutions whose publications they represented, were standing behind them.

The title of this essay, „One View of the Serbian Periodicals in Bosnia and Herzegovina until 1941” determines its reduced and synthesized presentation as a possible basis for writing a broader discussion.

Key words:

Serbian newspapers and magazines, Serbian periodicals in Bosnia and Herzegovina, cultural history of Bosnia and Herzegovina.

Примљено: 4. септембра 2011.
Прихваћено за објављивање: 1. октобра 2011.